

CZU: 347.622/627:347.441.62

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_01](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_01)

IMPLICAȚIILE CĂSĂTORIEI PUTATIVE ASUPRA INTERESELOR PATRIMONIALE ALE SOȚULUI DE BUNĂ-CREDINȚĂ

*Elena ARAPU,**Universitatea de Stat din Moldova*

Starea civilă a persoanei poate influența regimul juridic al bunurilor pe care aceasta le are în proprietate. În timp ce încheierea căsătoriei, de regulă, determină instituirea regimului legal al comunității de bunuri, desfacerea acesteia determină încetarea lui, cu efecte pentru viitor din momentul rămânării definitive a hotărârii judecătorești. Declarația nulității căsătoriei, însă, are efect retroactiv, din momentul încheierii căsătoriei, fapt care impune necesitatea protejării soțului/soților de bună-credință. Voința legiuitorului din mai multe state de a proteja soțul de bună-credință de consecințele grave ale nulității căsătoriei s-a materializat prin reglementarea în fapt a căsătoriei putative.

Cuvinte-cheie: căsătorie, nulitate, soți, bună-credință, putativitate.

THE IMPLICATIONS OF THE PUTATIVE MARRIAGE ON THE PROPERTY INTERESTS OF THE SPOUSE IN GOOD FAITH

The civil status of the person can influence the legal regime of the assets that he owns. While the conclusion of the marriage, as a rule, determines the establishment of the legal regime of the community of property, its dissolution determines its termination, with effects for the future from the moment the court decision becomes final. The declaration of nullity of marriage, however, has a retroactive effect, from the moment the marriage was concluded, a fact that requires the protection of the spouse(s) in good faith. The will of the legislature in several states to protect the spouse in good faith from the serious consequences of the nullity of the marriage has materialized in the de facto regulation of the putative marriage.

Keywords: marriage, nullity, spouses, good faith, putative.

Introducere

O astfel de căsătorie, deși lovită de nulitate, atunci când ambii soți au crezut (putaverunt) sau numai unul dintre ei a crezut (putavit) că încheie o căsătorie valabilă, își produce efectele juridice față de cel animat de această bună-credință în toată perioada de la încheierea căsătoriei până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești [1, p. 196]. Buna-credință în materia căsătoriei putative constă în convingerea deplină a unuia sau a ambilor soți că ceea ce au făcut — căsătorindu-se — aveau dreptul să facă. Deci, este vorba de ignoranța viciului care lovește actul căsătoriei încheiate, cu alte cuvinte este vorba de o stare psihică a celui care crede că a încheiat o căsătorie valabilă. De aceea, buna-credință în această materie trebuie apreciată *in concreto*, în fiecare caz în parte, și nu *in abstracto*, ținându-se seama de nivelul de inteligență și de pregătire a celui ce se pretinde de bună-credință [1, p. 197].

Repere istorice

În doctrina română se afirmă [2, p. 46], că germenii conceptului de căsătorie putative (aparentă), apar pentru prima oară în dreptul roman, totuși, nefiind numită ca atare în epocă, întrucât atunci se acorda importanță, în circumstanțe excepționale, buneii-credințe, în înțelesul său de *credință eronată*, a unei părți în privința lipsei impedimentelor la căsătorie, căsătoria aparentă producând totuși unele efecte în aceste cazuri, mai mult ca o favoare extraordinară pentru cel aflat în eroare. Încălcarea numeroaselor impedimente matrimoniale instituite de Augustus la începutul perioadei imperiale ducea la nulitatea căsătoriei, dar dispariția unui impediment care existase la încheierea căsătoriei putea duce la validarea ulterioară a acesteia.

Căsătoria putativă (aparentă) este preluată conceptual din dreptul privat roman în cel canonic, mai ales cu scopul de a păstra legitimitatea copiilor născuți în cursul unei căsătorii declarate ulterior nule pentru încălcarea unuia dintre numeroasele impedimente la căsătorie. Dacă cel puțin unul dintre soți încheiasse că-

sătorie de bună-credință, fără a cunoaște impedimentele, această aparență conferea copiilor născuți din această uniune caracterul de copii legitimi, care aveau un drept de moștenire a averii și titlurilor tatălui lor [2, p. 48].

Teoria putativității căsătoriei era deja pe deplin consacrată în dreptul canonic în secolul al XII-lea. Fapt pentru care doctrina afirmă [1, p. 197] că căsătoria putativă este o creație a dreptului canonic din secolul al XII-lea. Pentru ca o căsătorie nulă să poată fi considerată căsătorie putativă, în dreptul canonic, se cereau trei condiții, precum: buna-credință a cel puțin unuia din soți, un just motiv de eroare și o celebrare solemnă.

În perioada clasică a dreptului canonic (secolele al XII-lea – al XIII-lea) se admitea că, dacă cel puțin unul dintre soți ignorase impedimentele dirimante la încheierea căsătoriei, fiind astfel de bună-credință, căsătoria nulă va produce efectele unei căsătorii valabile până în ziua declarării nulității sale în privința copiilor concepuți sau născuți din respectiva căsătorie, dând astfel prioritate aparenței asupra rigorii [2, p. 49]. Astăzi, desigur, acest fapt este incontestabil, și prevăzut atât în lege la art. 44 alin. (5) Codul Familiei, care stabilește că declararea nulității căsătoriei nu afectează drepturile copiilor născuți din această căsătorie, cât și în doctrină [3, p. 51], unde se afirmă, că de efectele căsătoriei putative beneficiază și copiii rezultați din ea, mai mult ca atât, ei nu trebuie să îndeplinească vreo condiție specială pentru a-și păstra statutul de copil din căsătorie.

În Evul Mediu târziu, beneficiul putativității căsătoriei nule se putea extinde deja asupra soților, asigurându-le acestora avantajele pecuniare ale unei căsătorii valabile, beneficiu fundamentat tot pe buna lor credință [2, p. 51].

Codul civil francez din 1804 consacră, în art. 201 și 202, efectele căsătoriei putative, în beneficiul copiilor și al soțului sau soților de bună-credință, care vor beneficia de efectele căsătoriei anulabile, dacă aparența de căsătorie se baza cel puțin pe respectarea formalităților unei căsătorii și pe credința eronată a celui care o încheiase că nu existau vicii sau impedimente la căsătorie [2, p. 52].

Vechiul Cod civil al României din 1864, după modelul Codului civil francez din 1804, consacră beneficiul putativității căsătoriei, la art.183 și art.184, atât pentru copii, cât și pentru acela sau aceia dintre soți care era de bună-credință la data încheierii căsătoriei, necunoscând cauzele care afectează valabilitatea căsătoriei. Aparența creată și rațiunile de echitate determină producerea de efecte de către căsătoria anulată până în momentul anulării ei efective, buna-credință având în acest caz semnificația de credință eronată, neavând importanță dacă este vorba de o eroare de fapt sau de una de drept și necerându-se ca eroarea să fie una scuza-bilă în acest context, dar trebuind să fie dovedită de cel ce invocă mantia acestei forme a aparenței [2, p. 52].

Aspecte de drept comparat

Noul Cod civil al României reglementează, în materia efectelor nulității căsătoriei, căsătoria putativă la art. 304. alin. (1) care stabilește: „Soțul de bună-credință la încheierea unei căsătorii nule sau anulate păstrează, până la data când hotărârea judecătorească rămâne definitivă, situația unui soț dintr-o căsătorie valabilă”. Implicațiile căsătoriei putative asupra intereselor patrimoniale ale soțului de bună-credință pot fi desprinse din prevederea de la alin.(2) care stabilește: „În situația prevăzută la alin.(1), raporturile patrimoniale dintre foștii soți sunt supuse prin asemănare, dispozițiilor privitoare la divorț.”

Codul familiei al Republicii Moldova nu folosește expresia „căsătorie putativă”, însă regulile stabilite la art.44,„Consecințele de declarare a nulității căsătoriei”, prezintă consecințe pozitive în sensul protecției oferite soțului de bună-credință. În conformitate cu alin. (3): „În cazul în care căsătoria este declarată nulă: a) instanța judecătorească, la cererea **soțului de bună-credință**, este în drept să-l oblige pe celălalt soț la plata pensiei de întreținere, să aplice, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, regulile stabilite de art.20, 25, 26, precum și să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial; b) soțul de bună-credință este în drept să ceară, în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat.”

Pe de altă parte, în conformitate cu alin. (1) art.44 Codul Familiei: „Căsătoria **declarată nulă** de către instanța judecătorească se consideră ca atare **din ziua încheierii ei, și nu dă naștere la drepturi și obligații între soți**, cu excepțiile prevăzute de prezentul articol.”, iar în conformitate cu alin. (2) al aceleiași norme: „Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, iar contractul matrimonial se consideră nul”.

O analiză comparativă între aceste norme permite a afirma că, spre deosebire de regula generală prevăzută la alin. (1) și (2), care instituie efectul retroactiv al nulității căsătoriei din ziua încheierii ei, un regim de diviziune asupra bunurilor procurate în comun și nulitatea contractului matrimonial, excepțiile prevăzute la următoarele alineate în mod evident avantajează soțul de bună-credință, prin oferirea posibilității de a solicita împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, după regulile stabilite de art.20, art. 25, art.26, precum și prin posibilitatea de a solicita recunoașterea valabilă, total sau parțial a contractului matrimonial. Deși legiuitorul nostru nu a prevăzut expres asemeni legiuitorului român că raporturile patrimoniale dintre foștii soți sunt supuse, prin asemănare, dispozițiilor privitoare la divorț, totuși oferirea posibilității de partajare după regulile proprietății comune în devălmășie, prezintă consecințe similare.

Reeterând, urmează a fi evidențiate următoarele efecte ale nulității căsătoriei stabilite în lege și analizate în doctrină [4, p. 165-166]:

- Nulitatea căsătoriei produce efecte atât pentru viitor, cât și pentru trecut. Hotărârea judecătorească privind declararea nulității căsătoriei operează retroactiv. Din punct de vedere juridic, soții sunt considerați că nu au fost niciodată căsătoriți între ei. În consecință, ei nu au avut drepturi și obligații personale și patrimoniale care ar rezulta dintr-o căsătorie legală.

- În conformitate cu art. 26 alin. (2) Cod Civil al RM, în cazul declarării nulității căsătoriei, instanța de judecată îl poate lipsi pe soțul minor de capacitatea deplină de exercițiu din momentul stabilit de ea.

- Art. 27 din Codul Familiei al RM stabilește că, contractul matrimonial este convenția încheiată benevol între persoanele *care doresc să se căsătorească sau între soți*, în care se determină *drepturile și obligațiile* patrimoniale ale acestora în timpul căsătoriei și/sau în cazul desfacerii acesteia. Însă, contractul matrimonial încheiat de soți într-o căsătorie afectată de nulitate, este și el sortit nulității.

- Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, astfel se vor aplica reglementările proprietății comune pe cote-părți, întrucât regimul comunității de bunuri se consideră că nu a avut loc, datorită faptului că, nulitatea căsătoriei operează retroactiv.

- Întrucât nu au avut calitatea de soți, sunt decăzuți din dreptul de a pretinde reciproc obligație legală de întreținere.

- Soțul supraviețuitor pierde dreptul la moștenire în temeiul Codului Civil al RM.

După cum se poate observa, chiar și o analiză superficială a efectelor care se produc după regula generală ca urmare a declarării nulității căsătoriei și cele stabilite de excepție pentru caz de căsătorie putativă, scot în evidență diferențe majore, îndeosebi sub aspect patrimonial.

În doctrină [3, p. 46], s-a recurs la o clasificare a efectelor căsătoriei putative, evidențiindu-se efecte personale și efecte patrimoniale. În principal, cele patrimoniale, care prezintă un interes mai mare pentru prezentul studiu, se desprind din alin. (3) al art. 44, și se referă, așa precum au fost prezentate supra, în special la: regimul matrimonial, obligația legală de întreținere.

În ceea ce privește obligația legală de întreținere, la care are dreptul soțul de bună-credință, din partea celuilalt soț care a fost de rea-credință, autorul menționează, că aceasta va supraviețui căsătoriei declarate nule sau anulate și va fi valabilă și după rămânerea definitivă a hotărârii de desființare, până când va dispărea necesitatea întreținerii, putându-se vorbi chiar, că soțul de bună-credință poate obține, în anumite împrejurări, o întreținere viageră, având ca temei chiar un act juridic desființat.

De acest efect patrimonial soțul de rea-credință nu beneficiază în nici un caz. El este limitat în acest drept pe care îl are soțul de bună-credință, întrucât el nu a avut calitatea de soț nici într-un moment. Astfel, el nu va putea pretinde întreținere nici până, nici după desființarea căsătoriei afectate de nulitate.

Cu referire la partajul bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, legiuitorul stabilește că acesta se face după regulile stabilite de art. 20, art. 25, art. 26 Codul Familiei, reguli specifice proprietății comune în devălmășie. Însă regimul legal al bunurilor soților, în conformitate cu art. 19 alin. (2) Codul Familiei, acționează în măsura în care nu este modificat de contractul matrimonial. Prin urmare, în materie de partaj, efectele căsătoriei putative vor fi diferite, în dependență de faptul dacă soții au ales sau nu să modifice regimul legal al bunurilor. Și în cazul în care soții au încheiat un contract matrimonial, instanța

de judecată, la solicitarea soțului de bună-credință, va fi în drept să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial. În acest context, se susține [3, p. 49] că relațiile patrimoniale între persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă, vor fi supuse regimului matrimonial ales la încheierea căsătoriei și acesta își va produce efectele până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, asta în situația în care soții nu au stabilit că regimul matrimonial ales la încheierea căsătoriei să-și producă efectele imediat după încheierea acesteia. Însă, dacă producerea efectelor regimului matrimonial ales, este afectată de vreo modalitate, fie de un termen care nu s-a împlinit, fie de o condiție care nu s-a realizat până la rămânerea definitivă a hotărârii de nulitate a căsătoriei, relațiile patrimoniale urmează să fie guvernate după regulile regimului legal.

Încă un aspect de ordin patrimonial, se referă la posibilitatea soțului de bună-credință de a cere în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat. Se afirmă [4, p. 167], că la repararea prejudiciului moral și material se vor aplica prevederile corespunzătoare cuprinse în Codul Civil. Prejudiciul material cauzat urmează a fi reparat integral de către soțul de rea-credință. Repararea prejudiciului moral se efectuează separat de repararea prejudiciului material. Mărimea prejudiciului moral se determină de către instanța de judecată în sumă bănească, luându-se în vedere culpa soțului de rea-credință, caracterul suferințelor morale și fizice, consecințele individuale pentru soțul de bună-credință și alte circumstanțe importante.

Norma legală supusă analizei nu conține aspecte privind dreptul la moștenire, în doctrină, însă se afirmă [3, p. 49], că soțul/soția de bună-credință păstrându-și calitatea de soț până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, **ar trebui** să beneficieze de dreptul la moștenire și să aibă vocație succesorală reciprocă, în cazul în care decesul unuia dintre ei s-a produs înainte de data la care hotărârea judecătorească a rămas definitivă.

Există numeroase argumente atât legale, cât și doctrinare care pot fi aduse în justificarea acestei opinii, care în principiu pot fi fundamentate pe ideea că situația soțului de bună-credință caruia nu i-au fost cunoscute cauzele de nulitate a căsătoriei sale **ar fi echitabil** să fie asimilată situației soțului dintr-o căsătorie valabilă.

Dreptul de moștenire legală a soțului supraviețuitor își are fundamentul în dorința prezumată a lui *de cuius*, dar și în solidaritatea dintre soți și în ideea comunității de proprietate pe care o aveau în timpul căsătoriei. Acest drept are considerente morale și economice. Din punct de vedere moral, soțul supraviețuitor are un merit la dobândirea bunurilor lui *de cuius* și însoțirii lui în viață- o relație morală la fel de strânsă ca cea a descendenților [5, p. 130].

Astfel, pornind de credința soțului de bună-credință, că încheie o căsătorie valabilă, ar fi echitabil ca el să beneficieze de aceleași efecte ca și un soț dintr-o căsătorie valabilă.

Însă, reglementările naționale în materie de succesiune nu prevăd excepții pentru soțul de bună-credință, iar excepțiile nefiind prevăzute expres în lege, nu pot fi deduse sau aplicate prin analogie.

După regula generală, la moștenire legală este chemată persoana care era căsătorită cu *de cuius* la momentul deschiderii moștenirii. Prin urmare, dacă la momentul deschiderii moștenirii căsătoria era deja desfăcută prin divorț sau devine desființată prin anulare, fostul soț al defunctului nu devine moștenitor legal al defunctului [5, p. 134].

Având în vedere prevederile legale în materie de nulitate a căsătoriei cuprinse la art. 41 și art. 44 alin. (1) în Codul Familiei, care stabilesc că nulitatea căsătoriei declarată de instanța de judecată are efect retroactiv, se constată că, pe cale de consecință, căsătoria nulă se desființează retroactiv, ceea ce desființează retroactiv și dreptul de moștenire legală în calitate de pretins soț supraviețuitor [5, p. 136]. Or, soțul supraviețuitor este exclus de la moștenire dacă înainte de data deschiderii moștenirii a fost intentată o acțiune de nulitate a căsătoriei, chiar dacă la momentul deschiderii moștenirii acțiunea nu era admisă. Nu contează care persoană din cele îndreptățite a depus acțiunea, însă este important ca acțiunea să fi fost întemeiată și, în final, admisă de instanța de judecată [5, p. 140].

Anume în acest fel urmează a fi interpretate atât prevederile cuprinse în Codul Familiei, cât și cele cuprinse în Codul Civil, în special cele de la art. 2187 alin. (1) lit. b), care prevede că soțul supraviețuitor este exclus de la moștenire dacă, la data deschiderii moștenirii, căsătoria este declarată nulă prin hotărârea judecătorească sau există temeieri pentru nulitatea căsătoriei și a fost intentată o acțiune în nulitate. Evidențind, de altfel, la alin.(2) că dreptul la întreținere al soțului supraviețuitor rămîne neatins.

Noul Cod Civil al României, însă, stabilește la art. 972 alin. (3) că, dacă, în urma căsătoriei putative, două sau mai multe persoane au situația unui soț supraviețuitor, cota stabilită potrivit alin. (1) și (2) se împarte în mod egal între acestea.

Prin urmare, cu deosebire de dreptul din Republica Moldova, care nu stabilește excepții de la desființarea retroactivă a dreptului de moștenire legală în calitate de pretins soț supraviețuitor, fie el și de bună-credință, pentru caz de căsătorie putativă, în dreptul românesc, în caz de bigamie, soțul de bună-credință culege cota succesorală atribuită soțului supraviețuitor în părți egale împreună cu soțul legitim. Iar în caz de poligamie legală (căsătoria fiind încheiată într-un stat care recunoaște poligami), se aplică același principiu al împărțirii egale a cotei soțului supraviețuitor [5, p. 136].

În aceeași ordine de idei, dar pornind de la particularitățile dreptului românesc, justificarea dreptului la moștenire a soțului supraviețuitor de bună-credință, era argumentată [1, p. 201] și prin faptul că în cazul când unul dintre soți decedează înainte de anularea sau de declararea nulității căsătoriei, procesul de anulare continuă. Or, între procesul de anulare sau de declarare a nulității când soții sunt de bună-credință și procesul de divorț există o nuanță de deosebire: dacă unul dintre soți moare în timpul divorțului, procesul nu mai continuă, iar căsătoria este desfăcută pentru cauză de moarte, pe când în cazul procesului de nulitate a căsătoriei, aceasta continuă și după moartea unuia dintre soți, efectele putativității prelungindu-se până la rămânerea definitivă a hotărârii de declarare a nulității sau de anulare, iar soțul supraviețuitor de bună-credință rămas în viață poate să-și valorifice drepturile succesoriale.

Corelarea cu principiul *nemo auditur*

Parte a raporturilor patrimoniale sunt ambele persoane a căror căsătorie a fost declarată nulă și, deși legiuitorul se referă la protecția oferită soțului de bună-credință, susținem opinia exprimată în doctrina română [6, p. 273], că de comunitatea de bunuri profită ambii soți din căsătoria putativă, chiar dacă numai unul dintre ei a fost de bună-credință. Scopul reglementării căsătoriei putative este de a ocroti soțul de bună-credință și interesele lui patrimoniale inclusiv, însă de principiu nu poate fi acceptată o construcție juridică rezultând din aplicarea unilaterală a textelor privitoare la comunitatea de bunuri, numai în avantajul soțului de bună-credință, întrucât comunitatea indiviză sau devălmașă, presupune, per se, cel puțin doi titulari, prin urmare, dacă se admite că soțul de bună-credință beneficiază de prezumția de comunitate, apare întrebarea cu cine va fi el codevălmaș, în situația în care soțul de rea-credință nu poate fi primit în ecuație. Autorul [6, p. 273], în concluzie, afirmă că buna-credință a unuia dintre soți este suficientă pentru ca regimul comunității de bunuri să fie aplicabil ambilor soți, urmând ca împărțirea bunurilor comune să aibă loc potrivit regulilor partajului la desfacerea căsătoriei. Dacă s-ar admite că bunurile dobândite de soțul de bună-credință să fie calificate bunuri proprii ale acestuia, iar cele dobândite de soțul de rea-credință să intre în comunitatea de bunuri, ne-am pomeni în fața unui regim matrimonial *sui generis*, situație contrară intențiilor legiuitorului, dată fiind maniera imperativă în care a fost concepută comunitatea de bunuri a soților. Cu toate acestea, merită analizată și ideea că reaua-credință nu trebuie să primească un tratament echivalent cu buna-credință, astfel încât pare a fi mai echitabilă soluția în care ficțiunea de legalitate a căsătoriei (și efectul implicit de regim de comunitate legală) ar trebui atribuită doar soțului de bună-credință. În caz contrar, legea ar favoriza sau, cel puțin, ar fi neutră față de reaua-credință a celuilalt soț.

Se pare totuși că invocarea acestei ficțiuni de regim de comunitate legală nu este impusă de lege, ci este un drept potestativ, exercitat discreționar de către soțul de bună-credință („soțul de bună-credință este în drept să ceară”). *Per a contrario*, soțul de rea-credință nu poate să o ceară. Soluția se corelează cu dispozițiile de principiu enunțate art. 14 din Codul civil al RM, conform căruia soțul de rea-credință nu poate invoca reaua sa credință pentru a obține un avantaj.

Așadar, soțul de bună-credință va face un calcul prealabil: îi este mai avantajos regimul nulității fără excepții (cu ideea că bunurile dobândite în timpul căsătoriei putative aparțin doar celui care le-a dobândit) sau ficțiunea regimului comunității legale. După aceasta, el își va exercita dreptul potestativ prin acțiune în justiție și instanța va fi ținută de acest exercițiu discreționar.

Delimitări conceptuale

Instituția căsătoriei putative datorită efectelor ce le produce prezintă anumite tangențe cu alte instituții, astfel aceasta urmează a fi delimitată, conform unelor opinii [3, p. 43], de cea a acoperirii nulității căsătoriei. Acoperirea nulității căsătoriei este reglementată expres de Noul Cod Civil al României la art.303. Codul Familiei al RM nu reglementează expres această instituție, însă prevede la art.43 anumite împrejurări care înlătură nulitatea căsătoriei. Spre deosebire de instituția anulării căsătoriei, în care deși există temeuri de nulitate, legiuitorul admite în anumite condiții menținerea căsătoriei, în cazul căsătoriei putative, căsătoria nu este menținută, însă efectele ei, față de soțul/soția de bună-credință, se mențin până la momentul rămânerii definitive a hotărârii judecătorești de declarare a nulității.

Totuși, așa precum nu toate cazurile de nulitate a căsătoriei pot fi acoperite, nu în toate cazurile de nulitate a căsătoriei se vor putea prevala de efectele putativității. Cu titlu de exemplu, [3, p.44], cum nu poate fi acoperită nulitatea unei căsătorii încheiate între rude în gradul prohibit de lege sau de către o persoană deja căsătorită, în mod similar, nu va putea beneficia de efectele căsătoriei putative persoana care este deja căsătorită și încheie o nouă căsătorie, ea fiind considerată de rea-credință.

Eroarea de drept, derivat a bunei-credințe

Pornind de la înțelesul bunei-credințe în materie de căsătorie putativă, ce are ca fundament o credință greșită a soțului (de bună-credință) despre îndeplinirea tuturor condițiilor legale la încheierea căsătoriei, în doctrina română [7, p. 168-169], se susține că această eroare derivă din bună-credință. Astfel, beneficiul putativității pentru eroare de drept este tratat ca o excepție de la principiul *nemo censetur ignorare legem*, întrucât necunoașterea legii se invocă în acest caz „nu pentru a se sustrage aplicării ei, ci pentru a se dobândi ocrotirea sa” [8, p. 169]. În susținerea acestei ipoteze, sunt prezentate [7, p. 169] argumentele regăsite în doctrina franceză clasică și contemporană, precum: adagiul nu instituie prezumția cunoașterii legii, dar imposibilitatea de a te sustrage obligativității ei; maxima nu are valoarea unei prezumții irefragabile; în general, legea nu distinge între diferitele forme de bună-credință, în legătură cu situațiile de fapt sau cele de drept [9, p. 169].

Aspecte de probațiune

Buna-credință se prezumă în toate cazurile în care este instituită, fapt ce implică necesitatea dovedirii contrariului, a relei-credințe, de către cei interesați. La fel, și soții, la încheierea căsătoriei sunt prezumați de bună-credință, eventual, într-o acțiune privind declararea nulității căsătoriei, teoretic ei nu ar trebui să fie obligați să-și dovedească buna-credință. Doar în cazul în care se pune problema relei-credințe a unuia dintre ei/a lor, celor interesați le revine sarcina de a o proba. Se afirmă, că buna-credință apără pe soțul în cauză de efectele retroactivității nulității și atât timp cât nu s-a cerut să se constate reaua lui credință, căsătoria este prezumată putativă, fără a fi necesar să se menționeze în mod expres această situație [10, p. 274].

Pe de altă parte, în doctrina română [1, p. 199] se susținea că, dificultăți nu apar în situația în care unul dintre soți, în cadrul acțiunii în nulitate sau anulare, susține că celălalt soț a fost de rea-credință, el fiind obligat să facă dovada susținerilor sale, mai cu seamă că și celălalt soț ar putea să susțină același lucru despre adversarul său și atunci și unul și altul vor trebui să administreze probe, pe baza cărora instanța va stabili sau că ambii au fost de rea-credință și atunci nu mai există putativitate, sau că ambii au fost de bună-credință sau numai unul dintre ei a fost de bună-credință. Dificultățile apar ori de câte ori în procesul de nulitate sau anulare a căsătoriei nici una din părți nu afirmă că soții au fost de rea-credință, instanța nu va putea stabili putativitatea numai pe baza prezumției de bună-credință. Ea va fi nevoită să pună din oficiu în discuție această problemă, obligând pe soți să-și dovedească buna lor credință, întrucât o astfel de dovadă are ca rezultat stabilirea caracterului putativ al căsătoriei ce constituie o regulă de favoare pentru soții ce au încheiat-o sub semnul nulității.

Eventual, se afirma, că pentru situația când ambii soți susțin că au fost de bună-credință la momentul încheierii căsătoriei, iar în proces nu există și alte părți care să dovedească contrariul, aplicând prezumția de bună-credință, fără a obliga părțile să facă proba bunei lor credințe, instanța se va afla în imposibilitate să stabilească adevărul, în aceste condiții, cu titlu de unică excepție de la regula potrivit căreia buna-credință

este totdeauna prezumată până la dovada contrarie, proba bunei-credințe va trebui făcută, iar din probele administrate instanța va putea stabili cu certitudine dacă soții (sau numai unul dintre ei) au fost de bună-credință sau de rea-credință [1, p. 200].

Deși, pare o calificare tranșantă, nu putem să nu fim de acord că într-adevăr înainte de a aplica consecințele declarării nulității căsătoriei, specifice unui soț de bună-credință, instanța de judecată trebuie să analizeze în ansamblu toate circumstanțele cazului pentru a se convinge de existența bunei-credințe a soților/soțului la momentul încheierii căsătoriei declarate nule. Fără a i se oferi statut de „excepție” de la aplicarea prezumției de bună-credință, totuși, în această materie, constatarea bunei-credințe prezintă consecințe globale față de orice alta. În cazul dat nu vorbim doar despre efecte care se produc în cadrul unui singur raport juridic, vorbim despre efecte asupra tuturor raporturilor patrimoniale ale soților. Aplicarea bunei-credințe cu titlu de prezumție, fără o cercetare detaliată din partea instanței de judecată a tuturor circumstanțelor relevante cazului, ar putea favoriza și crea dezavantaje nejustificate unuia sau chiar ambilor soți.

O interpretare a art.44 Codul Familiei, permite a afirma că problema bunei sau relei credințe a soților se pune, cu ocazia aplicării consecințelor declarării nulității căsătoriei, de exemplu, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, după regulile de indiviziune a bunurilor, aplicare care este condiționată de solicitarea **soțului de bună-credință**, ce poate fi făcută și în afara acțiunii de declarare a nulității căsătoriei, separată, atât pe cale de acțiune cât și pe cale de excepție.

În acest context, întrucât chestiunea cu privire la buna-credință a soțului/soților se pune în legătură cu aplicarea efectelor căsătoriei putative, în doctrină, se analizează [1, p. 198], dacă în cadrul unei acțiuni care are ca obiect declararea nulității căsătoriei, instanța ar putea să rezolve și problema bunei sau relei lor credințe. Se consideră, că problema putativității, adică a credinței soților că încheie o căsătorie valabilă, deși lovită de nulitate, este intim legată de raportul juridic matrimonial însuși, constituind latura psihică, subiectivă, a acestuia, după cum și constatarea relei-credințe reprezintă scoaterea în evidență a altei trăsături psihice, constând în intenția de a încălca norma legală prin încheierea unei căsătorii lipsite de valabilitate. În această concepție deci, declararea nulității căsătoriei nu poate fi separată de stabilirea poziției psihice a părților la încheierea ei.

Mai mult ca atât, posibilitatea instanței investită cu o acțiune în nulitatea căsătoriei, prin stabilirea bunei sau a relei-credințe a soților, chiar în lipsa unei cereri exprese în acest sens, nu reprezintă o „ultra petita”, întrucât problema bunei sau a relei-credințe poate fi orânduită printre cererile virtuale, cereri care nu au fost expres formulate, dar care, față de scopul acțiunii, se cer rezolvate pentru a asigura satisfacerea adecvată a intereselor părților [6, p. 274].

Concluzii

Deși nu într-o definiție expresă și generală, dar dimpotrivă, limitativă, asemeni legislațiilor moderne ale altor state, instituția căsătoriei putative își regăsește efectele și în legislația Republicii Moldova, având drept scop primordial protejarea soțului/soților de bună-credință, care aveau o deplină încredere în faptul că încheie o căsătorie valabilă, ignorând astfel o cauză de nulitate.

Analiza conceptului de bună-credință în materie de căsătorie putativă, prezintă importanță, întrucât efectele acesteia beneficiază doar soțului de bună-credință, buna-credință în acest caz fiind de natură de a admite derogarea de la principiul retroactivității efectelor nulității, acestea producând efecte doar pentru viitor, asemeni celor produse în caz de divorț. Drept urmare, buna-credință, a soțului/soților reprezintă o condiție indispensabilă de aplicare a instituției căsătoriei putative. Condiție care se consideră întrunită, dacă la momentul încheierii căsătoriei unul sau ambii soți nu cunoșteau cauza nulității căsătoriei. Îndeplinirea condiției de bună-credință este legată de momentul încheierii căsătoriei, întrucât evaluarea comportamentului soțului/soților va fi raportat la atitudinea lor față de perceperea condițiilor de valabilitate a căsătoriei. Reaua lor credință, ulterioară acestui moment, nu influențează aplicarea efectelor căsătoriei putative.

Efectele căsătoriei putative se declanșează doar în cazul în care suntem în prezența unei căsătorii încheiate, iar asta presupune cel puțin respectarea condițiilor de formă de încheiere a căsătoriei, însă cu încălcarea celor de fond, întrucât poate fi declarat nul doar un act juridic existent.

Prin urmare, vor beneficia de putativitate numai acele căsătorii care prezintă cel puțin semnele exterioare

ale unei căsătorii pe deplin valabile, putativitatea fiind în cele din urmă o consecință a forței aparenței în drept [11]. Astfel, în doctrină [3, p. 45], această situație este calificată drept, aparență juridică de căsătorie și recunoscută drept cea de-a doua condiție care urmează a fi întrunită pentru ca căsătoria să fie considerată putativă, și pentru ca aceasta să-și producă efecte.

Pe lângă cele nepatrimoniale, efectele patrimoniale activate la solicitarea soțului de bună-credință, în conformitate cu art.44 din Codul Familiei al RM se prezintă pe câteva direcții, precum cea a regimului matrimonial, cea a obligației de întreținere legală, cea cu referire la reparația prejudiciului material și moral.

Indiferent de cauzele de nulitate, anularea unei căsătorii, datorită caracterului retroactiv al efectelor ei, presupune consecințe prejudiciabile pentru ambii soți. Avantajarea soțului de bună-credință prin punerea la îndemână a dreptului discreționar de a beneficia de unele excepții este justificată.

Doctrina [1, p. 196-197] califică instituția căsătoriei putative drept un exemplu de îmbinare a bunei-credințe cu echitatea. Or, ar fi contrar echității să se aplice regimuri similare atât față de soțul de bună-credință, cât și față de soțul de rea-credință. Soțul de rea-credință a fost în cunoștință de cauză că încheie o căsătorie lovită de nulitate, spre deosebire de cel de bună-credință care a crezut, dimpotrivă, că încheie o căsătorie valabilă. Diferența de tratament între unul și altul este iminentă, față de soțul de bună-credință efectele declarării nulității să se producă numai pentru viitor, ca și cum s-ar fi pronunțat un divorț. Însă, dacă ambii soți au fost de bună-credință, putativitatea va opera pentru amândoi, deci efectele declarării nulității vor fi asemănătoare cu efectele divorțului.

Referințe:

1. GHERASIM, D. *Buna credință în raporturile civile juridice*. București: Ed. Academiei Române, 1981.
2. FLOARE, M. *Repere istorice privind aparența în materie de căsătorie și filiație*. În: *In Honorem Flavius Antoniu Baias. Aparența în drept*. Tomul I, București: Ed.Hamangiu, 2021, pag. 44-54. ISBN 978-606-27-1846-6.
3. PÎNZARI, V. *Reglementarea căsătoriei putative în legislația familială a Republicii Moldova*. În: *In Honorem Flavius Antoniu Baias. Aparența în drept*. Tomul II, București: Ed.Hamangiu, 2021, pag. 42-51. ISBN 978-606-27-1847-3.
4. CEBOTARI, V. *Dreptul Familiei*. Ed.a 3-a, revăzută și completată. Chișinău: Tipografia „Reclama”, 2014, 344 p. ISBN 978-9975-58-033-5.
5. CAZAC, O. *Drept civil. Moștenirea*. Chișinău: Bons Offices, 2022. Animus, 900 p. ISBN 978-9975-87-988-0.
6. FLORIAN, E. *Dreptul Familiei* apud TERZEA, V., *Noul Cod Civil Adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Vol. I, București: Ed. Universul Juridic, 2014.
7. DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
8. FLORIAN, E. *Dreptul familiei*, Cluj-Napoca: Ed.Limes, 2003, pag. 68 apud DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
9. PLANOIL, M., RIPERT, G. *Traité pratique de droit civil français*, t. II. La famille, avec le concours de A. Rouast. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1926, nr. 318, 320., apud DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
10. TURUIANU, C. *Dreptul familiei. Culegere de practică judiciară*. București: Ed.CH.Beck, 2008, p 101 apud TERZEA, V., *Noul Cod Civil Adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Vol. I, București: Ed. Universul Juridic, 2014.
11. FLOARE, M. *Istoricul unui concept: putativitatea căsătoriei în gândirea juridică medievală și contemporană*. [Accesat 21.03.2023] Disponibil: http://arhiva-studia.law.ubbcluj.ro/pdfs/1488468595-03Floare_42_47.pdf

Date despre autor:

Elena ARAPU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice și economice, asistent universitar, Departamentul Drept Privat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8678-291X

E-mail: elenarapu@yahoo.com

Prezentat la 30.09.2024